

GONDOLATOK A *MAGYAR NYELVŐR* MEGJELENÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

THOUGHTS ON THE 150TH ANNIVERSARY OF THE PUBLICATION
OF THE “MAGYAR NYELVŐR” JOURNAL
RAZMATRANJA POVODOM 150. GODIŠNJICE OD OSNIVANJA
ČASOPISA „*MAGYAR NYELVŐR*”

HÓDI ÉVA

Bölcsészdoktor, tanár, ny. könyvtárigazgató
Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, Ada, elnök (1993–2022)
hodievaerzsebet@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • A tanulmány a *Magyar Nyelvőr* megjelenésének 150. évfordulója alkalmából készült. A szerző áttekinti a folyóirat történelmi és kulturális jelentőségét, különös tekintettel alapítójára, Szarvas Gáborra, valamint azokra a nyelvművelő és nyelvhelyességi célokra, amelyeket az első szám megfogalmazott. Az írás bemutatja, hogyan változott a magyar nyelv helyzete az elmúlt másfél évszázadban, milyen kihívásokkal kellett szembenéznie a nyelvhasználatnak a társadalmi, politikai és kulturális változások közepette. A szerző külön kitér az idegen nyelvek hatására, a köznyelv változásaira, valamint a nyelvhelyesség mai megítélésének dilemmáira. Arra a kérdésre is keresi a választ, hogy a *Magyar Nyelvőr* alapítója, Szarvas Gábor miként értékelné a mai nyelvi folyamatokat, és mennyiben maradtak érvényesek a folyóirat eredeti célkitűzései.

KULCSSZAVAK • *Magyar Nyelvőr*, Szarvas Gábor, nyelvművelés, nyelvhelyesség, idegen szavak

Százötven évvel ezelőtt, 1872-ben jelent meg a mind a mai napig létező nyelvészeti tárgyú folyóirat, a *Magyar Nyelvőr*. Alapítója Ada község szülötte, Szarvas Gábor, aki adai szülőhelyétől eljutott a Magyar Tudományos Akadémiáig, s akinek emlékét gondosan ápoljuk. Adán könyvtár, emlékszoba, nyelvművelő egyesület, évente ismétlődő nagy rendezvénysorozat őrzi a jeles nyelvtudós emlékét, valamint szobrot is állítottak neki, melyet évente megkoszorúzunk. Szarvas Gábor emlékét Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia előtt felállított szobor is őrzi.

Százötven év nem kevés idő, különösen egy nyelvészeti folyóirat életében. Hogyan is tudnánk kissé jobban elképzelni ezt a másfél évszázadot? Gondoljunk csak bele! 1872-ben született a repülés egyik úttörője, Louis Blériot francia mérnök, ugyancsak ebben az évben indult útnak az első osztrák–magyar északi-sarki expedíció. Nos, ma bármikor repülőre ülhetünk, sőt, az Északi-sarkra sem veszélyek közepette, hanem luxushajókon könnyen eljuthatunk. A magyar vonatkozású események közül felidézhetnénk, hogy ebben az évben nyitották meg a budapesti Múgyetemet és a kolozsvári egyetemet. Ebben az évben jelent meg Jókai regénye, *Az arany ember* és az *És mégis mozog a föld*, és ebben az évben született a Magyar Tudományos Akadémia nyelvészprofesszora, Horger Antal, akinek nevét József Attila jóvoltából mindannyian, bár nem érdemeinek megfelelően ismerjük.

Az említett százötven évet nemcsak így, horizontálisan, de ha szabad így mondani, vertikálisan is megközelíthetjük. 1872-ben vagyunk, mindössze négy évvel a kiegyezés után. Felcsillan a remény, hogy normalizálódik az élet Magyarországon, a levert szabadságharcot követő nehéz évtizedek után. De előttünk áll az egész 20. század, két világháborúval, szétdarabolt országgal, forradalommal és ismét megtorlással, rendszerváltozással, és a 21. század első évtizedei migrációval, világjárvánnyal, és ismét fenyegető háborúval.

Az elmúlt százötven évről sok mindent lehet elmondani, de azt nem, hogy békés, kiegyensúlyozott, nyugodt mederben folyt volna az élet, mely viszonyok ideálisak lettek volna különböző nyelvi, nyelvhelyességi kérdésekkel való foglalkozásra. Szarvas Gábor azonban 1872-ben még bizvást reménykedhetett ebben, s ilyen szellemben fogalmazza meg céljait a *Magyar Nyelvőr* első számában *Mit akarunk?* címmel:

„Akarjuk ott, a hol az ingadozó alapra fektetett s rögtönözve létesített nyelvújítás szabályellenes szóalkotásokat hozott forgalomba, a helyesség visszaállítását; a hol az idegen nyelvekkel való érintkezés korcs kifejezéseket természetett, a tisztaság elémozdítását; akarjuk a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását megkönnyíteni s részben elékészíteni, az által hogy anyagot gyűjtünk s a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás által tisztázzuk; mind ezt pedig a magyar nyelv életéből merített eszközök segítségével akarjuk megvalósítani” (SZARVAS 1872: 1).¹

¹ SZARVAS Gábor 1872. Mit akarunk? In: *Magyar Nyelvőr*, 1. kötet, 1872. januarius 15. 1. füzet, 1–4.

Szabályellenes szóalkotások, az idegen nyelvekkel való érintkezés által természetesen korcs kifejezések, a helyesség visszaállítása – néhány kiragadott kulcsfogalom a Szarvas Gábor által megfogalmazott célkitűzések közül. Valljuk be, százötven év óta, és ma is érvényesek és aktuálisak. Bár – és ezt is említjük meg – közel se mindenki ért ezzel egyet. A mai modern világban teljesen elbizonytalanodtak azok a kategóriák, amelyek régebben mozdíthatatlannak tűntek. Egyes felfogások szerint semmilyen szabályt – így nyelvészeti szabályokat se – lehet rákényszeríteni valakire, és nem is helyénvaló ilyen elvárással közelíteni a beszélő felé. A nyelv spontán változását szabályokkal nem lehet gúzsba kötni, vallják többen, nem lehet korlátozni a beszélőt semmiféle helyességi igénnyel, hiszen a nyelv állandó változásban van, s e változásokat azok hozzák létre, akik a nyelvet használják.

VEJELENY	MAGYAR	SZERKESZTŐ
AUGUSTUS S. SEPT.	NYELVÖR.	KIADÓ-HIVATAL
kivételével		(P. 15. 17.)
MINDEN HÓNAP	SZERKESZTI	„Hungaria” vendéglő,
15-ÉN.	SZARVAS GÁBOR.	185–186. sz.
<i>I. kötet.</i>	1872. JANUARIUS 15.	<i>I. füzet.</i>

MIT AKARUNK ?

Akarjuk ott, a hol az ingadozó alapra fektetett s rögtönözve létesített nyelvújítás szabályellenes szóalkotásokat hozott forgalomba, a helyesség visszaállítását; a hol az idegen nyelvekkel való érintkezés korcs kifejezéseket természetesen, a tisztaság elmozdítását; akarjuk a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását megkönnyíteni s részben előkészíteni, az által hogy anyagot gyűjtünk s a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás által tisztázzuk; mind ezt pedig a magyar nyelv életéből merített eszközök segítségével akarjuk megvalósítani.

E végből kutatni fogjuk 1. a történeti, 2. a népnyelvet; 3. kiváló figyelmünk tárgyát fogja képezni az újabb irodalom, különösen pedig a forgalomban levő hibás szóalakok és idegenszerűségek.

Tennőlünk tehát a következő részletekre oszolnak:

1. A történeti nyelv körében.
Az elhanyagolt nyelvkincseknek felkutatása s belőlök a czélszerűeknek szükség-kivánta ajánlása s terjesztése.
Az ingadozó nyelvtani alakok megállapítására szükséges adatoknak egybeszedése.

M. NYELVÖR. I. 1

Nos, vajon mit szólna mindehhez a *Magyar Nyelvőr* megteremtője, Szarvas Gábor? Játsszunk el a gondolattal, hogy mi lenne vajon a véleménye az ún. internetnyelvről, a különböző közösségi hálókon elterjedő kétségbeejtő nyelvezetről? Biztos nem menne el szó nélkül mellettük, és az is bizonyos, hogy nem támogatná az ilyen spontán nyelvi megnyilatkozásokat, a – valljuk be – tudatlanságból fakadó helyesírási, nyelvhasználati hiányosságokat.

Azon is eltöprenghetünk, vajon hogyan élné meg Szarvas Gábor az ország feldarabolásából következő nyelvi változásokat? Nehezen tudom elképzelni, hogy a *Magyar Nyelvőr* például arról cikkezne, hogy a különböző határon túli régiók nyelvi különfejlődése – vagy ahogy általában mondják –, szétfejlődése helyes irányba vezeti anyanyelvünket, melyet tudomásul kell vennünk. Pedig sokan, remélhetőleg ma már egyre kevesebben, ezt gondolják. Még ma is szerveznek például olyan nyelvi versenyeket diákok részére, amelyekben a határon belüli és határon túli régiók külön kategóriát képeznek, és a díjazás is ennek függvényében valósul meg. A magyar nyelv egy, annak szabályai a hagyományoknak és a mai elveknek megfelelően egységesek, s ezeket mindenkinek szem előtt kell tartania. A nyelvet nem lehet döntésekkel szétdarabolni, csak az országot, bár e döntések nyelvi következményeivel nem könnyű megbirkózni. Vitathatatlan, hogy ebből a szempontból is jóval nehezebb helyzetben vannak a határon túli régiók. Ha az előállt helyzetből adódó nyelvi problémákat megideologizáljuk, megértéssel tudomásul vesszük, sokkal többet ártunk anyanyelvünknek, mintha sok munkával megpróbáljuk mindezeket legyőzni. Azt hiszem, ebből a szempontból jó úton járunk, mára már sokat ledolgoztunk ebből a hátrányból.

Eltöprenghetünk azon is – ha már a *Magyar Nyelvőr* százötven évét ünnepeljük –, hogyan állunk a Szarvas Gábor által említett, az idegen nyelvekkel való érintkezés révén természetett korcs kifejezésekkel? Képzeljük el, hogy Szarvas Gábor, miután gondosan átnézte és precíz megjegyzéseivel ellátta a *Magyar Nyelvőr* aktuális számát (ilyen lapszámokat egyébként igen élvezetes olvasgatni, és Szarvas Gábor lapszélékre írt gyöngybetűs bejegyzéseit tanulmányozni), kilép a Magyar Tudományos Akadémia kapuján, és megindul a belváros felé. Ha százötven évet ugrunk előre az időben, és a mai helyzettel találná szembe magát, bizonyos vagyok abban, hogy nem győzne csodálkozni, és megszámlálhatatlanul sok *Magyar Nyelvőr*-számra találna anyagot. Szinte nincs is jószereivel magyar nevű étterem, kávézó, viszont annál több angol vagy más idegen nevű vendéglátóipari egység kellei magát. Az átlag magyar járókelő sokszor nem is érti, mit jelentenek ezek az elnevezések. Gyakran még csak nem is helyesen tüntetik fel az idegen szót. És ez csak egy része a mai magyar nyelvet átszövő új keletű idegen szavaknak. A mindennapi élet számos területétől kezdve a tudományos élet nyelvezetéig, a számítógép-technikától

a közbeszédig, az idegen szavak dömpingje kiküszöbölhetetlen részévé vált életünknek.

Nos, gondoljuk még tovább? Még egy példát szeretnék említeni, melyről szívesen megkérdezném Szarvas Gábort. Évek óta nézegetem a középiskolába induló diákok felvételi tesztjeit. A feladatsorok egyike mindig felbosszant. A feladat az, hogy értelmetlen betűkből összeállított halandzsaszövegből kell kiválasztani bizonyos „szavakat”, amelyek mondjuk többes számban vannak, vagy tárgyraggal vannak ellátva, esetleg birtokos személyjellel, netán feltételes módúak. Hogy lehet ilyen feladatot adni? Egy halandzsaszöveg, egy értelmetlen betűhalmaz mitől szó? És hogy lehet egy értelmetlen betűhalmazt nyelvtani ragokkal, jelekkel ellátni, illetve ezt kerestetni? Miért nem lehet mindezt értelmes mondatokon, netán a magyar irodalom klasszikusainak műveiből kiválasztott példákon keresztül ellenőrizni? Régebben a szülők pánikba esve hallgatták gyermekük halandzsaszövegét, ha a gyerekek már rendesen kellett volna tudnia beszélni. Most meg halandzsaszövegeket gyártunk nyelvtani ismeretek számonkérésére? Igazán érdekelne, hogyan vélekedne erről Szarvas Gábor, de feltételezésem szerint részéről nem találna megértésre ez a módszer.

Százötven évvel ezelőtti időkre kell gondolnunk. Az élet minden területén bekövetkezett változások – mondhatjuk úgy, hogy a fejlődés? – természetesen nem maradtak nyom nélkül az élet egyetlen területén, így a magyar nyelv vonatkozásában sem. De a *Magyar Nyelvőr* első számában lefektetett célkitűzések máig maradandó értéket képviselnek: a nyelvhelyesség, a nyelvi tisztaság, az idegen nyelvek hatására való odafigyelés azóta is maradéktalanul érvényes. Ha továbbgondoljuk az idézett szöveg további részeit, azaz: „akarjuk a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását megkönnyíteni s részben élékészíteni”, úgy vélem, ezen a téren jól állunk. Nem állunk azonban ilyen jól az idézett szöveg folytatásában kívánt elképzelés megvalósítása terén. Szarvas Gábor arról a célkitűzésről ír, mely szerint „a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás által tisztázzuk”. A kívánalom jogos, „függőben levő kérdések” ugyanis vannak szép számmal, a „tüzetes megvitatással” is találkozhatunk, bár sok esetben inkább nagyon erőteljes szemléletbeli és véleménykülönbségek látnak napvilágot – gyakran bántó éllel. A „tisztázás” egy olyan kívánság, amelytől sajnos elég távol állunk. Az egyetértés még nyelvi kérdésekben is várat magára. A jelenlegi történéseket látva, tartanunk kell attól, hogy egyhamar nem is fog létrejönni.

ABSTRACT • This study was written on the occasion of the 150th anniversary of the “Magyar Nyelvőr” (Watchman of the Hungarian Language), a linguistic journal that has been continuously published since 1872. The author reviews the historical and cultural significance of the journal and its founder, Gábor Szarvas, highlighting the goals of linguistic cultivation and correctness formulated in its first issue. The paper examines how the situation of the Hungarian language has changed over the past century and a half, focusing on the challenges brought about by social, political, and cultural transformations. Special attention is given to the influence of foreign languages, changes in colloquial Hungarian, and the dilemmas of present-day language correctness. The author also raises the question of how Gábor Szarvas would assess today’s linguistic processes and to what extent the original aims of the journal remain valid.

KEY WORDS • “Magyar Nyelvőr”, Gábor Szarvas, language cultivation, language correctness, foreign words

SAŽETAK • Rad je napisan povodom 150-godišnjice pokretanja časopisa „*Magyar Nyelvőr*” (Zaštitnik mađarskog jezika), koji izlazi od 1872. godine. Autorka razmatra istorijski i kulturni značaj časopisa i njegovog osnivača, Gabora Sarvaša, posebno ističući ciljeve jezičke nege i jezičke ispravnosti koje je postavio prvi broj. U radu se analizira položaj mađarskog jezika tokom proteklih sto pedeset godina, s posebnim osvrtom na društvene, političke i kulturne promene koje su uticale na jezičku upotrebu. Posebna pažnja posvećena je uticaju stranih jezika, promenama u savremenom govoru, kao i dilemama u vezi sa današnjim shvatanjem jezičke ispravnosti. Autorka se pita kako bi Gabor Sarvaš ocenio savremene jezičke procese i u kojoj meri su ciljevi prvog broja časopisa i dalje važeći.

KLJUČNE REČI • „*Magyar Nyelvőr*”, Gabor Sarvaš, jezička nega, jezička ispravnost, strane reči

Beérkezés időpontja: 2025. augusztus 20.

Elfogadás időpontja: 2025. augusztus 28.